

สู่ชีวิตชาดกกับการศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะ :

กรณีศึกษาจิตรกรรมหอไตร วัดช่างฆ้อง อำเภอเมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่

Su Wat Jataka with art history research: The mural in Tripitaka
at Wat Chang Khong, Muang district, Chiang Mai province

Received: *March 4, 2019*

Revised: *October 21, 2019*

Accepted: *March 23, 2020*

ชาญคณิต อารวน

Chankhanit Arvorn

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ประเทศไทย

Department of Art and Design, School of Architecture and Fine Arts, University of Phayao, Thailand

arvornpuiy@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างจิตรกรรมกับวรรณกรรมชาดกนอกนิบาต และตีความให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 โดยใช้ข้อมูลจิตรกรรมฝาผนัง หอไตร วัดช้างเผือก อำเภอเมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเขียนเล่าเรื่องสุวัตชาดกหรือภาษาล้านนาเรียกว่าสุวัตชาดก ร่วมกับคัมภีร์ธรรมบาลาน์ สำนวนคร่าวธรรม เรื่องโวหารเจ้าสุวัต และสำนวนคร่าวขอเรื่องเจ้าสุวัต นางบัวคำ ผลการศึกษาทำให้เห็นว่า แม้โครงสร้างจิตรกรรมจะสัมพันธ์กับสำนวนคร่าวธรรมเป็นหลัก แต่ช่างได้นำอนุภาคบางประการที่พบเฉพาะในสำนวนคร่าวขอมาเขียนภาพด้วย และยังพบอิทธิพลบางประการของตัวภาพที่นาฏลักษณะเฉพาะในเรื่องสุวัตชาดกของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

คำสำคัญ : สุวัตชาดก, เจ้าสุวัต นางบัวคำ, ชาดกนอกนิบาต

Abstract

This article is compiled from research entitled “A jataka outside nibat in Lanna: A study of art history” which present an analysis of the mural painting of the Tripitaka Hall at Wat Chang Khong, Muang District, Chiangmai Province (Chao Su Wat and Nang Buo Kham jataka) together with a Su Wat manuscript (Kraw Tharm and Kraw Sho version). The results reveal that, although the structure of the painting is related to the manuscript in the Kraw Tharm version some aspects also relate to the manuscript in Kraw Sho version, especially, the influences of images found only in the So Wat Nang Pathum version of the Chao Phraya River cultural basin.

Keywords Su Wat Jataka, Chao Su Wat and Nang Buo Kham jataka, a jataka outside nibat

1. บทนำ

“ชาดกนอกนิบาต” เป็นกลุ่มวรรณกรรมหนึ่งที่มีหมายถึง “ชาดก” ที่ไม่ได้จัดอยู่ในนิบาตชาดกหรือชาดกที่อยู่นอกพระไตรปิฎก¹ โดยมีโครงเรื่องที่แสดงอดีตของพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับนิบาตชาดก นักวิชาการมีข้อสันนิษฐานเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรกเห็นว่าน่าจะมีนิทานพื้นบ้านมาก่อน ซึ่งอาจมีเรื่องราวเหล่านี้มาก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ 19 แล้วก็ได้ (Laowsunthorn, 2015, pp.13-44.) และแต่งเรื่อยมาจนถึงสมัยล้านนา กลุ่มที่สองเห็นว่าเฉพาะชาดกนอกนิบาตชุดหนึ่งที่นิพนธ์ขึ้นเป็นภาษาบาลี เรียกว่า “ปัญญาสชาดก” หมายถึงชาดกนอกนิบาตจำนวน 50 เรื่องที่ถูกจัดชุดไว้ อาจแต่งขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ 20-21

ข้อเสนอทางวิชาการที่น่าสนใจพบว่า น่าจะมีนิทานชาติพันธุ์ไทบางกลุ่มที่มีอยู่ก่อนแล้วในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง รวมถึงนิทานท้องถิ่นดั้งเดิมในระยะแรกของการสถาปนาล้านนา จากนั้นอิทธิพลวรรณกรรมชาดกภาษาบาลีตามชนบรณภพจากสหายลังกาได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการนำนิทานพื้นบ้านหรือนิทานชาติพันธุ์ไทบางกลุ่มมาก่อรูปเป็นชาดกนอกนิบาต ดังที่ประเสริฐ ณ นคร (Na Nakorn, 1997, pp.30-31.) ได้ให้ข้อสังเกตบางว่าต้นฉบับปัญญาสชาดก มีความเป็นไปได้ที่จะนิพนธ์ขึ้นในล้านนาเมื่อภาษาบาลีได้เป็นภาษาชั้นสูงในการศึกษาของล้านนา หรือเมื่อสงฆ์ล้านนาได้เชี่ยวชาญภาษาบาลีแล้ว

ต่อมาเมื่อผู้เสนอว่า การจัดชุดปัญญาสชาดกนั้นน่าจะแตกต่างกันไปตามการคัดเลือก หรือกล่าวได้ว่ามีการจัดมากกว่า 1 ชุด หากแต่จะในแต่ละชุดควรมีมากกว่า 50 เรื่อง และเป็นไปได้ที่จะแต่งขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสอนพุทธศาสนาหรือสอนภาษาบาลีให้กับภิกษุในพื้นที่อื่นๆ ที่ไม่ใช่ภาษาไทยและอักษรธรรมล้านนา ทั้งนี้ นอกเหนือจากชาดกนอกนิบาตในชุดปัญญาสชาดกแล้ว จากการสำรวจชาดกนอกนิบาตล้านนาของอุดม รุ่งเรืองศรี (Rungruang Sri, 2003, p.584) ในช่วงทศวรรษ 2520- 2550 ยังค้นพบว่า มีเรื่องมากกว่า 193 เรื่อง แต่มีชื่อเรียกกว่า 316 ชื่อ เนื่องจากชื่อเรียกบางเรื่องอาจมีมากกว่า 1 ชื่อ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ชาดกนอกนิบาตในล้านนาแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ปัญญาสชาดกและชาดกนอกปัญญาสชาดก

ในด้านพัฒนาการทางวรรณกรรม มีการนำชาดกนอกนิบาตมานิพนธ์รูปของคร่าวธรรมและคร่าวชอ กล่าวคือ คร่าวธรรมใช้ฉันทลักษณ์แบบร้อย โดยมุ่งเน้นให้พระสงฆ์เทศน์เป็นหลัก ส่วนคร่าวชอใช้ฉันทลักษณ์คล้ายแบบร้อย แต่มุ่งเน้นให้ผู้ที่อ่านออกเขียนได้และเรียนรู้ทำนองการขับนำไปถ่ายทอดให้กับผู้คนทั่วไป หรืออาจกล่าวได้ว่า คร่าวชอเป็นวรรณคดีสาธารณะมากกว่าคร่าวธรรม ดังจะเห็นว่าในคร่าวชอนั้น นอกจากชาดกนอกนิบาตแล้ว ยังพบการนำวรรณคดีจากแหล่งอื่นๆ เช่น พระอภัยมณีของสุนทรภู่ แต่งเป็นฉบับคร่าวชอโดยพระยาพรหมโวหารในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้น (Punjaburi, 2019, pp.5-8)

ชาดกนอกนิบาตที่มีพัฒนาการดังกล่าวมาข้างต้นที่ผู้วิจัยใช้วิเคราะห์ในบทความนี้คือ สืบทอดชาดกในภาษาเรียกแบบคร่าวธรรมคือ “โวหารสืบทอด” หรือในภาษาเรียกแบบคร่าวชอ เรียกอีกชื่อว่า “เจ้าสืบทอด นางบัวคำ” (ในบทความนี้จะเรียกว่าสืบทอดชาดก เป็นหลัก) น่าสนใจว่า สืบทอดชาดกพบในแถบกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย

โดยเรียกชื่อว่า “โสวัตชาดก” ซึ่งพบรูปแบบการประพันธ์ในแบบกลอนสวด (โสวัตกลอนสวด) ในเบื้องต้นพบว่า โครงเรื่องสุวัตชาดกล้านนามีความคล้ายคลึงกับโสวัตชาดกในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ในขณะเดียวกัน โครงเรื่องสุวัตชาดกฉบับคร่าวธรรมก็มีอนุภาคบางประการที่แตกต่างไปจากสุวัตชาดกฉบับคร่าวขอ

ในด้านหลักฐานงานศิลปกรรมพบว่า จิตรกรรมหอไตรวัดช่องฆ้อง อำเภอมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหลักฐานเพียงชิ้นเดียวที่เขียนเล่าเรื่องเจ้าสุวัต ในบทความวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษางานจิตรกรรมดังกล่าวร่วมกับการวิเคราะห์วรรณกรรม เพื่อชี้ให้เห็นที่มาของการเขียนภาพและความสัมพันธ์ระหว่างจิตรกรรม วรรณกรรม และประเด็นทางวัฒนธรรม

2. สุวัตชาดก : งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ วนับเป็นนักวิชาการท่านแรกที่ศึกษาด้านฉบับวรรณกรรมคร่าวขอเจ้าสุวัต นางบัวคำ ผลการศึกษาเรื่องเจ้าสุวัตนี้ฉบับเป็นชาดกนอกนิบาตเรื่องหนึ่ง แต่ไม่มีต้นฉบับที่ถูกจัดอยู่ในปัญญาสชาดก หากแต่พบต้นฉบับคร่าวธรรม โดยมีตัวอย่างการศึกษาจากฉบับวัดสันติริมปิง อำเภอมืองฯ จังหวัดลำพูน จารึกคดลอก พ.ศ.2421 ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ ศึกษาเปรียบเทียบกับต้นฉบับคร่าวขอในครอบครองของอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย จำนวน 4 ฉบับ มีฉบับหนึ่งที่คดลอกเมื่อ พ.ศ.2442 และบอกว่าคดลอกให้เจ้าราชสัมพันธ์แห่งนครลำพูน ต้นฉบับคร่าวขอ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. 2454 จำนวน 2 ฉบับ ฉบับหนึ่งระบุว่า น้อยอมรคดลอกไว้เมื่อ พ.ศ.2446 นอกจากนั้น ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ ยังสันนิษฐานด้วยว่า รูปแบบและลีลาการประพันธ์คร่าวขอเจ้าสุวัต นางบัวคำ นั้นน่าจะเป็นฝีมือของพระยาโลมวิสัย กวีเอกในราชสำนักลำปาง (ครูของพระยาพรหมโวหาร) โดยอาจมีอายุแรกนิพนธ์ในช่วงราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 24 (Sawaddipong, 1974)

3. ต้นฉบับที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยพบว่า ไม่มีต้นฉบับวรรณกรรมชาดกนอกนิบาต ภาษาบาลี เรื่องนี้ในชุดปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ ฉบับภาษาพม่าที่กรมศิลปากรแปลเผยแพร่ และไม่ปรากฏในฉบับวัดสูงเม่น ซึ่งเป็นฉบับที่พิชิต อัครนิจ และคณะ ตีพิมพ์เผยแพร่ หากแต่พบในฉบับสำนวนคร่าวธรรม โดยเป็นการยกคาถาภาษาบาลี แล้วแปลผสมกับร้อยในแบบล้านนา ซึ่งผู้เขียนได้ใช้ต้นฉบับจากวัดไหล่หิน อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง ซึ่งเผยแพร่ใน <http://lannamanuscripts.net> ในวรรณกรรมชิ้นนี้เรียกว่า “โวหารเจ้าสุวัต” ผู้วิจัยได้ปริวรรตโวหารสุวัตนี้ โดยใช้ต้นฉบับคัมภีร์ใบลาน อักษรธรรมล้านนา จำนวน 4 ผูก จารึกคดลอกไว้เมื่อจุลศักราช 1296 (พ.ศ.2477) จารโดยพระยาณรังสี แต่ละหน้าลานจารไว้ 5 บรรทัด (ลาน 5) เมื่อเปรียบเทียบกับต้นฉบับคร่าวขอ สมบัติของอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย จังหวัดลำพูนแล้วพบว่าโครงเรื่องคล้ายกัน

นอกจากนั้น ยังพบวรรณกรรมโสวัต นางปทุม ฉบับภาคกลางหรือแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเป็นวรรณกรรมที่พบเฉพาะประเภทกลอนสวด มีลักษณะเด่นที่เน้นการประพันธ์แบบคำกาพย์ อาจเทียบรูปแบบได้กับคร่าวซอนในล้านนา (Boonkachorn, 2004, p.121) ไม่พบต้นฉบับที่นิพนธ์ในแบบชาดกตามขนบปัญญาสาตกหรือชาดกนอกนิบาตอื่นๆ สันนิษฐานว่าเป็นที่รับรู้กันมาแล้วในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายมาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้ฉบับที่กรมศิลปากรตีพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2548 (Sriworaphot, 2005) มาเป็นฉบับเปรียบเทียบ

4. สวัสด์ชาดก : เนื้อเรื่องย่อ

เนื้อเรื่องโดยย่อนี้สรุปจากคัมภีร์ธรรมโบลานโวหารสวัสด์ ฉบับวัดโหล่หินเป็นหลัก กล่าวถึงพระยาพรหมทัตกษัตริย์แห่งเมืองพาราณสี มีมเหสีชื่อนางจันทเทวี แต่ไม่มีลูก เหล่าเสนาอำมาตย์จึงร้องขอให้กษัตริย์ทั้งสองได้มีเชื้อกษัตริย์สืบวงศ์ต่อไป ต่อมาเมื่อนางจันทเทวีรักษาศีลและได้ประสูติโพธิสัตว์ชื่อว่า “เจ้าสุวัต” เจ้าสุวัตมีสหชาติคือ ม้ากัณฐัก เมื่อเจ้าสุวัตอายุได้ 16 ปี พระราชบิดาจะหาคู่ครองให้ แต่เจ้าสุวัตยังไม่พอใจ

ในป่าหิมวันต์ มีฤาษีตนหนึ่งชื่อนารทอาศัยอยู่ วันหนึ่งฤาษีเข้าไปหาดอกบัวดอกใหญ่ดอกหนึ่งในสระที่ใกล้อาศรม พบเด็กหญิงคนหนึ่งทีพระอินทร์นำมาจุติในดอกบัวใหญ่ ฤาษีจึงขบเลี้ยงนางและตั้งชื่อว่า “นางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำ” เมื่อนางบัวคำเติบโตใหญ่จึงได้เสวยทายอริชฐานพวงมาลัยหาคู่ครอง โดยชดโยนพวงมาลัยลงน้ำ พวงมาลัยไหลทวนกระแสน้ำขึ้นไปยังเมืองพาราณสี ในขณะนั้นเองที่เจ้าสุวัตและคณะกำลังเล่นน้ำอยู่ ด้วยอาณภาพทำให้พวงมาลัยของนางบัวคำไหลวนขึ้นจากผิวน้ำเข้าสอดมือเจ้าสุวัต เจ้าสุวัตจึงนำม้ากัณฐักออกตามหานางบัวคำจนได้ครองรักกัน

วันหนึ่งม้ากัณฐักเหาะผ่านเมืองพระยาัยกษเวรามติจึงถูกจับขังไว้ ส่วนเจ้าสุวัตและนางบัวคำเดินทางอาหารในป่า ระหว่างทางมีนายพรานผู้หนึ่งพบนางบัวคำจึงเกิดหลงรัก นายพรานใช้ธนูยิงเจ้าสุวัตตายและฉุดนางบัวคำไป ภายหลังนางบัวคำได้ใช้อุบายฆ่านายพรานตาย

ฝ่ายฤาษีออกตามหาเจ้าสุวัตและนางบัวคำที่ไม่กลับมา เมื่อฤาษีพบร่างเจ้าสุวัตจึงได้ชุบชีวิตและพระอินทร์ลงมามอบดาบศรีกัญไชย ธนูวิเศษ ยาชุบชีวิต น้ำมันต์ และคาถาอาคมต่างๆ ให้เพื่อเจ้าสุวัตจะได้เดินทางออกตามหานางบัวคำ ระหว่างทางเจ้าสุวัตได้นางสมุทรชาผู้รักษามแม่น้ำคงคาเป็นชายา เมื่อเดินทางไปถึงเมืองพระยาัยกษเวรามติ เจ้าสุวัตได้นางสุธารักธิดาพระยาัยกษและนางสวดี พี่เลี้ยงนางสุกกระรัก เป็นชายาเพิ่มอีก ภายหลังเจ้าสุวัตได้ฆ่าพระยาัยกษและนำม้ากัณฐักออกตามหานางบัวคำต่อไป ฝ่ายนางสุธารักก็ออกตามหาเจ้าสุวัตเช่นกัน

ส่วนนางบัวคำที่กำลังตั้งครรรภ์อยู่นั้น นางเดินทางระหกระเหินไปถึงฝั่งแม่น้ำคงคา ได้พบกับพวกพ่อค้าสำเภที่พยายามโลมเล่านางบัวคำ แต่ถูกนางบัวคำมอมสุราจนได้สำเภาและทรัพย์สินมา ฝ่ายนางสุธารักที่เหาะ

ตามหาเจ้าสุวัตจนนางอ่อนแรงตกลงแม่น้ำคงคา ขณะนั้นนางบัวคำเล่นเรือลำน้อยหนีออกจากสำเภายู่ท่ามกลางกระแสน้ำ นางบัวคำได้ช่วยนางสุธารักไว้ เมื่อนางทั้งสองทราบว่ามีสามีเป็นคนเดียวกันจึงออกตามหาเจ้าสุวัตด้วยกัน ต่อมาวันหนึ่งนางบัวคำถูกงูกัดตาย นางสุธารักจึงนำบุตรชายนางบัวคำออกเดินทางต่อไปจนพบเมืองที่นางเทพไท้เทวดาได้เนรมิตไว้ ฝ่ายนางสุธารักก็คลอดบุตรชายเช่นกันมีชื่อว่า “ไชยา” ส่วนบุตรชายนางบัวคำจึงได้ชื่อว่า “ทุกษะกุมาร”

อีกด้านหนึ่ง พระยาจำปาเดินทางมาพบร่างนางบัวคำ ได้รักษานางบัวคำจนกลับฟื้นชีวิตอีกครั้งและนำไปชุบเลี้ยงเป็นธิดา ณ เมืองจำปา ภายหลังนางบัวคำได้สร้างศาลาหลังหนึ่งให้ช่างเขียนรูปเรื่องราวของเจ้าสุวัตและนางบัวคำ แล้วให้คนเฝ้าดูไว้ว่าหากมีคนมาพบเห็นแล้วแสดงอาการร้องไห้ให้นำความไปบอกนาง ต่อมาเจ้าสุวัตเดินทางมาพบนางสุธารักและลูกทั้งสองที่เมืองเนรมิตและได้นางเทพไท้เป็นชายาอีกด้วย เมื่อเจ้าสุวัตพบนางบัวคำแล้วจึงนำนางบัวคำ นางสุธารัก นางสมุทรชา นางสุคันธา นางกินรีมาอยู่ด้วย ณ เมืองพาราณสี ต่อมาพระยาพรหมทัตได้มอบราชสมบัติให้เจ้าสุวัตครองเมืองต่อไป

5. ข้อสันนิษฐานที่มาของแบบเรื่องและการเปรียบเทียบวรรณกรรม

5.1 การอ้างที่มาของชาดก

ในฉบับคร่าวธรรมเริ่มต้นตามหลักการปรรณเรื่องตามแบบอรรถกถาชาดก กล่าวว่าเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ในเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ ได้ยินภิกษุทั้งหลายกล่าวถึงพระเทวทัตที่คอยเบียดเบียนพระตถาคต จึงเป็นเหตุให้พระองค์แสดงเหตุการณ์ในอดีตที่พระเทวทัตได้กระทำความร้ายพระองค์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นเจ้าสุวัต

ในสำนวนคร่าวธรรมโวหารสุวัต ฉบับวัดโหล่หินที่ผู้วิจัยได้ปริวรรตพบว่าการเน้นย้ำไว้ว่าชาดกเรื่องนี้มาจากอรรถกถา จริยาปิฎก นำมาจากลังกา แต่งขึ้นที่คูหาผาคำ ดังความหลายตอนของฉบับคร่าวธรรมวัดโหล่หินกล่าวว่า

“...อันมีในสังยุตตรนิกายอันอาจารย์เจ้าหากนำมาแต่กุสิราชลังกาโพ้นมาแล...”

“...นักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย/เวทิตัพพ์ ก็ควรพิจารณาฟังยังรสธัมมเทศนาอันอาจารย์เจ้าผู้มีประญาหากวิสัยนารำเรียนมาแต่คูหาผาคำ นำมาจรรยาแปลเป็นอุททาหรณ์ไว้ก่อนแล..”

“...สัพพัญญูตนประเสริฐมักใคร่หือบังเกิดยังโลกุตตร/ธัมมก็จึงนำเอาอรรถกถาตามจริยาจารย์เจ้าหากเทศนามาในจริยาปิฎก...”

(Wohan Chao Suwat, Manuscripts from Wat Lai Hin, Kho Kha district.

PNTMP – LP 012004502, Chankhanit Arvorn, Transliteration)

อย่างไรก็ตาม เมื่อตรวจสอบชาดกในจริยาปิฎก ขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก (จำนวน 35 เรื่อง) ก็ไม่ปรากฏโครงเรื่องหรืออนุภาคที่สัมพันธ์กับสุวัตชาดกแต่อย่างใด ทำให้สันนิษฐานว่าผู้แต่งเรื่องนี้ น่าจะเป็น

การอ้างถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเรื่องมากกว่า นอกจากนั้น การอ้างถึงลังกาในนัยของ “พื้นที่” เส้นทางของเรื่องอาจเป็นไปใน 2 เหตุคือ เพื่อการอ้างความศักดิ์สิทธิ์ และการนำโครงเรื่องมาจากอรรถกถาชาดกที่อ้างความชอบธรรมว่านำเข้ามาจากลังกา ทั้งนี้จากการตรวจสอบโครงเรื่องและอนุภาคบางประการพบว่ามีความสัมพันธ์กับอรรถกถาชาดกเช่นกัน

5.2 อิทธิพลโครงเรื่องและอนุภาคจากอรรถกถาชาดกและปัญญาสชาดก

ตัวอย่างเหตุการณ์ในสวัสด์ชาดกตอนนางบัวคำได้สร้างศาลาหลังหนึ่งให้ช่างเขียนรูปเรื่องราวของเจ้าสุวัตและนางบัวคำ แล้วให้คนเฝ้าดูไว้ หากมีคนมาพบเห็นแล้วแสดงอาการร้องไห้ ให้นำความไปบอกนาง เป็นโครงเรื่องที่นางเอกจัดการให้ช่างเขียนภาพเล่าเรื่องตนกับพระเอกเพื่อเป็นการตามหาพระเอก พบในสมุทรโฆษและสุธนชาดกเช่นกัน (Laowsunthorn, 2015, p.28)

ตัวอย่างอนุภาคการกำเนิดจากดอกบัวของนางบัวคำนั้นก็น่าจะได้รับอิทธิพลจากอรรถกถาชาดก ขุททกนิกาย เห็นได้จากอรรถกถาอุบลวรรณาเถรี เถรีคาถา ทวาทสกนิบาต กล่าวถึงการกำเนิดนางอุบลวรรณาในดอกบัว แล้วมีตาบสมาพบและนำไปชุบเลี้ยง ด้วยบุญานุภาพทำให้น้ำนมเกิดในหัวนมมือของนาง (นางดูคินเอง แต่ในสวัสด์ชาดก พระยาชีเป็นผู้ให้น้ำนมผ่านนิ้วมือ) อนุภาคการกำเนิดจากดอกบัวนี้ยังพบอีกในปัญญาสชาดกบางเรื่อง คือ วรรณุชชาดก กล่าวถึงกำเนิดนางบุษบาและพระยาชีกัสสปดาบสไปพบจึงเลี้ยงไว้ และพระเอกคือ วรรณทร ออกตามหา มารดาจนมาพบเข้า กล่าวโดยรวมอนุภาคกำเนิดจากดอกบัวนั้น ในกรณีของสวัสด์ชาดกนั้น มีลักษณะคล้าย คือ พระอินทร์นำนางเอกมากำเนิดในดอกบัว มีพระยาชีมาพบและชุบเลี้ยง พระเอกมาพบรัก (Wannakit, 2012, pp.60-86) ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า สวัสด์ชาดกมีลักษณะร่วมของโครงเรื่องและอนุภาคจากอรรถกถาและปัญญาสชาดกด้วยตนเอง

5.3 การปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องสำคัญ การปรับเปลี่ยนมี 2 ส่วนคือ การเปลี่ยนชื่อตัวละคร การปรับเปลี่ยนอนุภาคย่อยของเรื่อง

5.3.1 การเปลี่ยนชื่อตัวละคร

พบว่าการปรับเปลี่ยนชื่อดังนี้ ตัวละครหลักคือ 1) บิดาของเจ้าสุวัต 2) พระยาชี 3) นายพราน และตัวละครรอง ซึ่งพบว่าฉบับคร่าวขอได้เพิ่มเติมในส่วนนี้ไว้มากกว่าฉบับคร่าวธรรม

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบตัวละครระหว่างสำนวนคร่าวขอและคร่าวธรรม

ฉบับคร่าวขอ	ฉบับคร่าวธรรม (โวหารเจ้าสุวัต)
เจ้าสุวัต	เจ้าสุวัต
พระยาอาทิตย์ (พระราชบิดา)	พระยาพรหมทัต

ฉบับคร่าวขอ	ฉบับคร่าวธรรม (โวหารเจ้าสุวัต)
ฤาษี – ไม่ปรากฏชื่อ	นารทฤาษี
พระอินทร์	พระอินทร์
นายพราน – ไม่ปรากฏชื่อ	พาลพราน
พระยาจำปา	พระยาโกศลราช
ทุกษะกุมาร	ปทุมกุมาร
ไชยา कुमार (บุตรชายนางสูกะรัก)	สุธาสาร (ผู้หญิง)
พระยายักษ์เวรมติ	วารุณยักษ์
ยักษ์จิตติ	ไม่ปรากฏ
นาคราชะ	พระยานาค – ไม่ปรากฏชื่อ
ไม่ปรากฏ	พระยา कुमारวัตติ
ไม่ปรากฏ	พระยาอุทุมพร
นางจันทเทวี (พระมารดา)	นางจันทเทวี
นางปทุมมา (นางบัวคำ)	นางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำ
พระมารดานางสูกะรัก – ไม่ปรากฏชื่อ	นางมณฑาราชเทวี
นางสูกะรัก	นางสุธารัก
นางสิวดี	นางเศวดี (นางเศศววัตติ)
นางสมุทรชา	ไม่ปรากฏ
นางสุคันธา	นางนาควดี
นางกนิรี – ไม่ปรากฏชื่อ	นางกนิรี 2 นาง ชื่อนางเกียงทองและนางฟองจันทร์
นางเทพไท้เทวดา	นางอสุลัญญา (นางเทพกัญญา)
ไม่ปรากฏ	นางแสงสุริจันทร์
มัจฉานุ	มัจฉานุ
ช้างมงคลหัตถิ	ไม่ปรากฏ
ช้างคิริห้วยฟ้า	ไม่ปรากฏ

5.3.2 การปรับเปลี่ยนนอมนุภาคย่อยของเรื่อง

1) กำเนิดพระโพธิสัตว์ ฉบับคร่าวชอกกล่าวว่า มีสหชาติมาเกิดพร้อมกับสวตุมารคือมākāṇṭhikā และลูกเสนาอีกแสนคน ส่วนฉบับคร่าวธรรมมีเฉพาะมākāṇṭhikā เท่านั้น

2) เจ้าสวตุมารกับพระยายักษ์ ฉบับคร่าวชอกกล่าวว่าเจ้าสวตุมารใช้ดาบสรีกัญไชยฟันถูกร่างพระยายักษ์เวรามาตีหลายครั้ง แต่ทุกครั้งส่วนต่างๆ นั้นก็กลับคืนร่างเดิม และมีการต่อสู้ด้วยเวทมนต์คาถา ท้ายสุดพระยายักษ์ได้แปลงร่างเป็นฤาษีผู้เป็นพ่อของนางบัวคำว่าการใช้เครื่องทิพย์และเวทมนต์ต่อสู้กับยักษ์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ แต่มākāṇṭhikā ได้เตือนให้เจ้าสวตุมารที่นั่นตา หากเป็นสีแดงและไม่มีการกระพริบแสดงว่ายักษ์แปลงกายมา ดังนั้นเจ้าสวตุมารจึงใช้ดาบฟันฤาษี ทำให้พระยายักษ์เวรามาตีตายในที่สุด ส่วนฉบับคร่าวธรรมกล่าวว่าเจ้าสวตุมารฆ่ายักษ์บริวารตายเป็นอันมาก รบกันนานกว่า 7 วัน แต่ฝ่ายยักษ์ไม่สามารถรบชนะได้ พระยายักษ์จึงถอยหนีกลับเมือง ปลอ่ยให้เจ้าสวตุมารออกเดินทางต่อไปในที่สุด

3) นางสมุทรา ฉบับคร่าวชอกกล่าวว่า ภายหลังที่เจ้าสวตุมารกับยักษ์แล้วเดินทางออกตามหานางบัวคำนั้น ระหว่างทางได้พบกับซากจระเข้ตัวหนึ่ง เจ้าสวตุมารได้ใช้ยาวิเศษให้ตัวมันจมน้ำจระเข้ฟื้นคืนและกลายเป็นนางจระเข้ผู้มีรูปร่างงาม จนทั้งคู่ได้เสพกามคุณต่อกัน ฝ่ายนางสมุทราจึงบอกที่อยู่ของมākāṇṭhikā ให้เจ้าสวตุมารทราบ เหตุการณ์ในตอนนี้อันปรากฏในฉบับคร่าวธรรมแต่อย่างใด

4) ลูกของเจ้าสวตุมาร ฉบับคร่าวชอกกล่าวว่าลูกของเจ้าสวตุมารกับนางบัวคำคือชายชื่อ “ทุกษะกุมาร” ลูกของเจ้าสวตุมารกับนางสุนธราธิราชชื่อ “ไชยกุมาร” ส่วนฉบับคร่าวธรรมกล่าวว่าลูกของเจ้าสวตุมารกับนางบัวคำชายคือ “ปทุมกุมาร” ลูกของเจ้าสวตุมารกับนางสุนธราธิราชเป็นหญิงชื่อ “สุธาสาร” ท้ายสุดเมื่อเจ้าสวตุมารครองเมืองพาราณสีแล้วได้อภิเษกลูกทั้งสองให้สมรสกัน

5) ช้างเผือก ฉบับคร่าวชอกกล่าวว่าหลังจากได้นางกินรีแล้ว เจ้าสวตุมารเดินทางต่อไปได้พบช้างเผือกตัวหนึ่งถูกฆ่าตาย เมื่อเจ้าสวตุมารชุบชีวิตให้แล้ว ช้างเผือกจึงเล่าว่าตนชื่อมณฑลหัตถิ ถูกช้างดำชื่อคิริอวยหน้าฆ่าตาย ต่อมาเจ้าสวตุมารได้ใช้น้ำมันมนต์ทาตัวช้างและงาช้างเพื่อให้ช้างเผือกไปฆ่าช้างดำนั้น ท้ายที่สุดช้างเผือกมณฑลหัตถิได้บอกที่อยู่ของนางสุนธราธิราชและบุตรให้กับเจ้าสวตุมาร เหตุการณ์ในตอนนี้อันปรากฏในฉบับคร่าวธรรมแต่อย่างใด

การปรับเปลี่ยนโครงเรื่องและอนุภาค	ฉบับคร่าวธรรม (โวหารสวตุมาร)	ฉบับคร่าวชอ
กำเนิดพระโพธิสัตว์	มีเฉพาะมākāṇṭhikā ที่เป็นสหชาติ	มākāṇṭhikā และลูกเสนาอีกแสนคนเป็นสหชาติ
เจ้าสวตุมารกับพระยายักษ์	ฝ่ายยักษ์ไม่สามารถรบชนะได้ พระยายักษ์จึงถอยหนีกลับเมือง	พระยายักษ์ได้แปลงร่างเป็นฤาษีผู้เป็นพ่อของนางบัวคำ

การปรับเปลี่ยนโครงเรื่อง และอนุภาค	ฉบับคร่าวธรรม (โวหารสุวัต)	ฉบับคร่าวขอ
เจ้าสุวัตพบนางสมุทรชา	ไม่ปรากฏ	ซากจระเข้ตัวหนึ่ง เจ้าสุวัตได้ใช้ ยาวิเศษให้คัมภีร์จนจระเข้ฟื้นคืน และกลายเป็นนางจระเข้ผู้มี รูปร่าง
เจ้าสุวัตพบช้างเผือก	ไม่ปรากฏ	เจ้าสุวัตชุบชีวิตช้างเผือกมงคล หัตถ์และช้างได้บอกที่อยู่ของ นางสุนธราภักและบุตรให้กับ เจ้าสุวัต

6. จิตรกรรมเล่าเรื่องเจ้าสุวัตในหอไตรวัดช้างฆ้อง อำเภอมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่

6.1 ภูมิหลัง

วัดช้างฆ้องมีชื่อเดิมคือ “วัดศรีพุนโต” สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวัดเก่ามาก่อนแล้วในสมัยราชวงศ์มังราย ต่อมาในช่วงฟื้นฟูบ้านเมืองอีกครั้งในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 พระเจ้ากาวิละได้กวาดต้อนไพร่พลผู้คนจาก เมืองเชียงแสนมาตั้งถิ่นฐานบริเวณวัดนี้อีกครั้งหนึ่ง สันนิษฐานว่ากลุ่มคนเชียงแสนที่ถูกกวาดต้อนมาในครั้งนั้น เป็นช่างทำฆ้องหรือมาจากบ้านช้างฆ้อง เมืองเชียงแสน ต่อมาวัดแห่งนี้จึงได้ชื่อว่า “วัดช้างฆ้อง” (รูปที่ 1)

รูปที่ 1 วัดช้างฆ้องในแผนที่เมืองเชียงใหม่ จัดทำโดยคณะมิชชันนารีอเมริกัน

เพรสไบทีเรียน เมื่อ ค.ศ.1913 (พ.ศ.2456)

ที่มา : ชาญคณิต อารณีย์ ปรับปรุงจากหอจดหมายเหตุพายัพ

มหาวิทยาลัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่ (Arvorn, 2019)

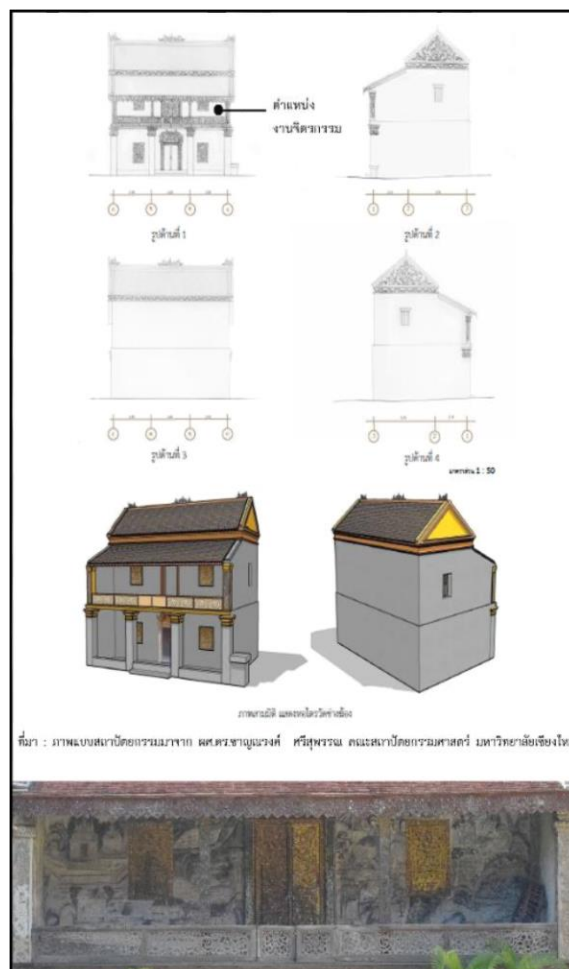
ทั้งนี้คำว่า “ชาวเชียงแสน” ที่ถูกกวาดต้อนมานั้น เป็นชื่อเรียกของผู้คนที่มาจากเมืองเชียงแสน และเมืองบริวาร หากแต่ในทางชาติพันธุ์แล้ว อาจเป็นทั้งชาวไทยวน ไทลื้อ ไทจีน ไทใหญ่ ลัวะ พม่า และมอญ ฯลฯ ซึ่งพระเจ้ากาวิละได้กวาดต้อนมาในครั้งสำคัญคือ พ.ศ.2347 โดยมีผู้คนชาวไทยวนและไทลื้อเป็นกลุ่มหลัก การอพยพโยกย้ายชาวเชียงแสนครั้งนี้มีเจ้านายที่เคยเป็นผู้ปกครอง ขุนนาง และไพร่ทาสเข้ามาอยู่เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่ทับซ้อนพื้นที่วัดร้างหรือชุมชนเก่าของเชียงใหม่ ดังที่ภูเดช แสนสา (Seansa, 2017, pp.8-67) ให้ข้อมูลสำคัญไว้ว่า เมื่อชาวเชียงแสนมาตั้งถิ่นฐานได้บูรณะวัดร้างต่างๆ และได้ตั้งชื่อตามวัดเหมือนชื่อวัดเดิมที่เชียงแสน คือ วัดพันตอง วัดร้อยข้อ (วัดลอยเคราะห์) เป็นต้น สำหรับส่วนที่อยู่บ้านช้างฆ้องนั้น เป็นช่างทำฆ้องที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเมืองเชียงแสนมาบูรณะวัดศรีพันโตและเรียกชื่อวัดช้างฆ้อง ดังตัวอย่างหลักฐานพบ

สากรรมวาจาชั้นหนึ่งของวัดช้างเผือก จารอักษรธรรมลายทอง ระบุชื่อ “เจ้าใหม่กลาง เจ้านางจันทร์พงา เจ้านายเชื้อสายเจ้าฟ้าเชียงแสน” ทานธรรมถวายไว้เมื่อ พ.ศ.2364

ช่วงตั้งแต่ปลายปีพุทธศตวรรษที่ 24 จนถึงปี พ.ศ.2420 เป็นต้นมา พื้นที่ย่านประตูท่าแพซึ่งติดกับเส้นทางการค้าริมน้ำปิง ได้พัฒนาขึ้นอีกครั้งเพื่อเป็นย่านการค้าที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ คหบดีชาวพม่า-ไทใหญ่ รวมถึงชาวจีนได้ตั้งบ้านเรือนและอาคารการค้าขึ้นในย่านนี้ การกระจายปริมาณพลทางเศรษฐกิจจึงทำให้เกิดการอุปถัมภ์ซ่อม - สร้างวัดขึ้นในพื้นที่ที่ชาวเชียงแสนเดิมอยู่อีกระลอกหนึ่ง

6.2 แหล่งงานจิตรกรรม

หอไตรตั้งอยู่ในพื้นที่วัดปัจจุบัน อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวิหาร หอไตรเป็นอาคารผังสี่เหลี่ยมก่ออิฐสองชั้น (รูปที่ 2) หันหน้าทางเข้าไปทางทิศใต้ หลังคาทรงจั่ว ลักษณะโครงสร้างสถาปัตยกรรมมีความสัมพันธ์กับอาคารแบบจีน หน้าจั่วหลังคาประดับลวดลายปูนปั้นรูปหนุมานและลวดลายพรรณพฤกษา โครงสร้างอาคารทางเข้าหลัก (ทิศใต้) ชั้นบน ประดับด้วยลายไม้ฉลุและประดับกระจก ผนังด้านมุขชั้นบนเขียนงานจิตรกรรมสีฝุ่นบนผนังปูนทั้ง 3 ด้าน

รูปที่ 3 สถาปัตยกรรมและตำแหน่งงานจิตรกรรม หอไตรวัดช้างเผือก

ที่มา : ชาญคณิต อารณ (Arvorn, 2019)

พบจารึกแผ่นโลหะ อักษรธรรมล้านนา กล่าวถึงการสร้างหอไตรแห่งนี้เมื่อ พ.ศ.2445 อุปถัมภ์โดยเงินบุญยืนและนางบัวคำ ความตอนหนึ่งกล่าวว่า (รูปที่ 2)

“...จุลศักราชได้ 1265 ตัว...ปีกาเหมาเดือน 5 เป็ง เม็งวันจันทร์ ไทดับเปล่า...อดีตวรพุทธศาสนานักล่องไปได้แล้ว 2446 ภาสา...หมายมีสมณศรัทธาและมูลศรัทธาทั้งหลายทั้งสองคณะคณา ทั้งภายในและภายนอก ภายในหมายมีสวาธุเจ้าอาวาสมาธิปัตฐเจ้าโปธา วัดช่างฆ้อง วัดที่นี้เป็นเกล้า ปวสิกขโยมชุนและชโยม หนภายนอกหมายมีเงินบุญยืนเป็นเกล้า และภริยานางบัวคำ และลูกเต้าพี่น้องชุนเป็นเหง้าศรัทธา แลศรัทธาอุปถัมภก...จึงได้พากันมีใจเลื่อมใสในศาสนามาเลิกสร้างแปงยังหอไตรกิดก คือว่าหอพระสัหมมเจ้าหลังนี้ไว้ เมื่อปีเต้ายี่ สักราชได้ 1264 ตัว เดือน 7 ออก 6 ค่ำ เม็งพร้าได้วันศุกร์ ไทล้งเกล้าได้ก่อแรกสร้างยังวิหาไรในหอไตรหลังประเสริฐ เพื่อถนอไว้ค้ำชูโชตศาสนาแห่งศรีสัพพัญญู พระพุทธเจ้าไปตราบต่อเท่า 5,000 ภาสา...ภิกขุชัตติยะ เป็นผู้ต้องไว้เป็นถาวร แดดิหสิสกราช 1265 ตัว”

(Arvorn, 2019, p.112)

รูปที่ 2 จารึกอักษรธรรมล้านนา บนแผ่นโลหะ ขนาดยาว 1.20 เมตร กว้าง 0.40 เมตร

จารึกโดยพระชัตติยะ เมื่อ พ.ศ.2446 กล่าวถึงการสร้างหอไตรวัดช่างฆ้อง

ที่มา : ชาญคณิต อารณ (Arvorn, 2019)

ข้อสนเทศที่ได้รับจากจารึกนี้คือ

- 1) เงินบุญยืนและนางบัวคำ พร้อมบุตรและญาติพี่น้องเป็นศรัทธาหลักที่อุปถัมภ์การสร้างหอไตรแห่งนี้ในสมัยสวาธุเจ้าโปธา ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดช่างฆ้อง
- 2) หอไตรแห่งนี้เริ่มก่อสร้างในปีเต้ายี่ จุลศักราช 1265 เดือน 7 ออก 6 ค่ำ เม็งวันศุกร์ ไทล้งเกล้า งานแรกก่อสร้างเริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2445 (คำนวณปฏิทินโดยอาจารย์ธวัชชัย ทำทอง) กระทั่งแล้ว

เสร็จหรือทานฉลองในปีเก่าเหมา จุลศักราช 1265 เดือน 5 เป็ง เม็งวันจันทร์ ไทดับเปล้า ตรงกับวันจันทร์ที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2446 ทำให้เห็นว่าใช้เวลาก่อสร้างราว 9 เดือนกว่า โดยจารึกนี้เขียนขึ้นในช่วงที่ก่อสร้างเสร็จหรือทานฉลองในปีจุลศักราช 1265 โดยพระชัตติยะ (คำนวณตามปฏิทินโบราณน่าจะหมายถึงปี พ.ศ.2446 ตามปฏิทินปัจจุบัน)

3) ในจารึกนี้มีได้ระบุถึงการสร้างภาพจิตรกรรมไว้อย่างชัดเจน แต่สันนิษฐานว่าน่าจะเขียนขึ้นในคราวที่ฉลองทานห่อไตรใน พ.ศ.2446

7. ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมและจิตรกรรม

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะคัดเลือกภาพจากสำคัญมานำเสนอ หากสัมพันธ์กับวรรณกรรมใดก็จะนำบางส่วนของเนื้อหาในวรรณกรรมคือ ฉบับคร่าวขอสมบัติของสิ่งชะ วรรณสัย และฉบับคร่าวธรรมโวหารสุวัต ฉบับวัดไหลหิน มาเปรียบเทียบให้เห็นความสัมพันธ์กับศิลปกรรม

7.1 กำเนิดม้ากัณฐักและเจ้าสุวัต

เมื่อพระอินทร์อัญเชิญพระโพธิสัตว์จุตจากสวรรค์ พระอินทร์ได้มอบพรให้ 7 ประการ จากนั้นพระโพธิสัตว์ก็ขี่ม้าลงมาสู่โลกมนุษย์ พระโพธิสัตว์จุติในครรภ์นางจันทเทวีอัครมเหสีแห่งพระเจ้าพรหมทัต เมืองพาราณสี ส่วนม้ากัณฐักนั้นก็จุติในครรภ์แม่ม้าแห่งคอกม้าของพระเจ้าพรหมทัต เนื่องจากม้าลงมาจุติและเกิดก่อนพระโพธิสัตว์ 1 เดือน ดังนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าสุวัตจึงเรียกม้าว่า “พี่ม้า” ม้ากัณฐักนี้สามารถเดินบนอากาศได้ หากเจ้าสุวัตเรียกมาคราวใดพี่ม้าก็จะรีบมาโดยเร็วพลัน ในฉบับคร่าวธรรมบรรยายลักษณะม้ากัณฐักไว้ตอนหนึ่งว่า

“...มีตัวอันขาวมีขนหัวอันดำ มีตีนทั้ง 4 อันดงามเป็นดั่งแก้วมหานิล มีเนื้อตัวอันขาวเป็นดั่งหอยสังข์ มีวันณะเป็นดั่งแก้วหากเกิดมากับด้วย/แม่ม้า เกิดมาได้เดือน 1 แล้วโพธิสัตว์เจ้าจึงเกิดมาทีหลัง เหตุนี้จึงว่าพี่ม้าว่าอัน ส่วนว่าม้ากัณฐักตัวนั้นคันเกิดมาแล้วก็เพียรยอมจรเดินไปด้วยลงอากาศ แอ่วไปกินหญ้าในป่าหิมพานต์ทุก/วัน พวกคนผู้รักษาม้าเขาก็รู้ว่าม้าตัวนั้นไปในอากาศได้ เขาก็เลี้ยงดูรักษาอยู่ทุกวัน...”

(Wohan Chao Suwat, Manuscripts from Wat Lai Hin, Kho Kha district.

PNTMP – LP 012004502, Chankhanit Arvorn, Transliteration) (รูปที่ 4 ก)

7.2 พระฤาษีนารทและนางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำ

พระฤาษีนารทอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์มีอายุได้ 2 หมื่นปี อาศัยอยู่ในอาศรมใกล้กับสระโบกขรณี ซึ่งไกลจากเมืองพาราณสีนครประมาณ 4 พันวา วันหนึ่งนางอสุลกัณฐาได้ลงมาจุติในดอกบัวดอกหนึ่งในสระโบกขรณีนั้น เมื่อนารทฤาษีเก็บหาผลไม้หวัดเผือกมันต่างๆ เสร็จแล้วก็ลงอาบน้ำในสระตามปกติ จนพบดอกบัวดอกหนึ่งมีขนาด

ใหญ่กว่าดอกอื่น และพบว่ามีเด็กหญิงอยู่ในดอกบัวนั้น นารทฤาษีจึงนำเด็กหญิงนั้นมาชุบเลี้ยง (รูปที่ 4 ข และรูปที่ 4 ก) โดยเนรมิตนิวของนารทฤาษีให้ทารกน้อยดูกินน้ำนม

เมื่อนางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำมีอายุได้ 12 ปี นารทฤาษีได้บวชให้นางถือเพศเป็นฤาษีด้วย นางคอยปรนนิบัติพ่อนารทฤาษีอย่างสม่ำเสมอ ด้วยนางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำมีรูปอันงามและเจริญรสสาว ทำให้นารทฤาษีเนรมิตอาศรมหลังหนึ่งแยกนางออกไปอยู่ ส่วนเทวดาก็ได้เนรมิตสวนอุทยานดอกไม้ให้นางได้รื่นรมย์

ก

ข

ค

ง

รูปที่ 4 จิตรกรรมเล่าเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ ชุดที่ 1

ที่มา : ชาญคณิต อารณ (Arvorn, 2019)

7.3 นางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำอธิษฐานเสี่ยงทายพวงมาลัย

เมื่อนางอายุได้ 16 ปี นางได้รำพันถึงอดีตชาติของสามีและอธิษฐานได้พบเจอ นางจึงไปเก็บดอกไม้ที่สวนอุทยานเป็นประจำ วันหนึ่งนางร้อยพวงมาลัยแล้วไปยังริมฝั่งแม่น้ำยมุนา อันเป็นแม่น้ำที่ไหลมาจากเมืองพาราณสี เมื่อนางตั้งสัจอธิษฐานแล้วก็ชดพวงมาลัยสู่น้ำ พวงมาลัยนั้นไหลทวนน้ำขึ้นไปทางทิศเหนือ ไหลไปสู่ท่าลงเล่นอาบน้ำของเจ้าสุวัตรและคณะ (รูปที่ 4 ง)

ฉบับคราวธรรมกล่าวว่า บ่าวใช้ของเจ้าสุวัตรพบพวงดอกไม้ที่ลอยอยู่เหนือผิวน้ำ พวกบ่าวประสงค์จะเก็บพวงมาลัยไปให้เจ้าสุวัตร แต่ทว่าเมื่อลงสู่น้ำแล้วไม่มีใครสามารถเก็บได้ เมื่อเจ้าสุวัตรเดินทางไปยังทำนายนั้น ขณะที่ยืนอยู่ริมฝั่งทำนายนั้นเองพวงมาลัยที่ยังสดไม่เหี่ยวแห้งเลยก็ลอยขึ้นสอดข้อมือของเจ้าสุวัตรตามคำอธิษฐานของนางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำ

7.4.เจ้าสุวัตพบนางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำ

เมื่อนางได้เสียนางพวงมาลัยแล้ว มีคืนหนึ่งนางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำฝันว่า มีม้าแก้วตัวหนึ่ง นำดอกบัวจิงกรมาให้นาง นางรับไว้แล้วเห็นบัวที่เกล้ามวยผม แต่ดอกบัวจิงกรนั้นตกร่วงสู่พื้นแล้วอันตรธานหายไป นางฝันอีกว่ามีชายผู้หนึ่งย่ำยิดดอกบัวจิงกรนั้น แล้วอุตุลากนางไป นางตกใจสะดุ้งตื่นน่านิมิตความฝันนี้ ไปบอกกล่าวพ่อนารทฤาษี (รูปที่ 5 ก)

ก

ข

ค

ง

รูปที่ 5 จิตรกรรมเล่าเรื่องเจ้าสุวัต นางบัวคำ ชุดที่ 2

ที่มา : ชาญคณิต อารณ (Arvorn, 2019)

มีวันหนึ่งนางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำ ออกไปเก็บดอกไม้ที่สวนอุทยานตามปกติ ขณะนั้น ม้าแก้วได้้นำเจ้าสุวัตลงสู่บริเวณใกล้อาศรมนารทฤาษี ส่วนม้าก็เดินทางออกไปหาหญ้า เจ้าสุวัตได้ยื่นสำเนียงอันไพเราะของนางที่ขับกล่อมทามกลางสวนอุทยานแห่งนั้น กระทั่งเจ้าสุวัตได้พบสนทากับนางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำ ถึงเรื่องพวงมาลัยดอกไม้นั้น

ฉบับคร่าวธรรมกล่าววว่า เจ้าสุวัตโยนพวงมาลัยดอกไม้นั้นให้นาง จนพวงมาลัยกลับกลายเป็นเครื่องประดับเกล้าผมของนางต่อไป ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“...บัดนี้เราพีกี่เอามาเที่ยวตามนี้แล ว่าอันแล้วเจ้าก็ซัดยั้งกระพวงดอกไม้ไปหานาง ส่วนกระพวงดอกก็ไปหวนเกี่ยวเกล้าผมนางหือหมั้น กระพวงดอกไม้อันนั้นเหมือนดังมีชีวิต

วิญญาณก็ด้วยเตชะทานผลกัมมแห่งเจ้าทั้ง 2 หากเคยได้เป็นคู่หัวผัวเมียกันมาแต่ก่อน/
เหตุดังนั้น ครอบงวดอกไม้จึงกลับคืนไปหวนเกี่ยวเกล้าผมนางดังเก่า...”

(Wohan Chao Suwat, Manuscripts from Wat Lai Hin, Kho Kha district.

PNTMP – LP 012004502, Chankhanit Arvorn, Transliteration)

ด้วยความเงินอายุ นางจึงรีบกลับไปยังอาศรม นางปิดประตูอาศรมไว้ ส่วนเจ้าสุวัตก็สนทนาเล่าโลม
นางจนกระทั่งได้นางปทุมมาไกรสรทิพดวงบัวคำเป็นภรรยาในที่สุด (รูปที่ 5 ข)

7.5.พรานป่าฆ่าเจ้าสุวัตและนางปทุมมาไกรสรทิพดวงบัวคำฆ่าพรานป่า

เมื่อนารทฤาษีได้ทราบว่านางปทุมมาไกรสรทิพดวงบัวคำได้เป็นภรรยาของเจ้าสุวัต อันเป็นเหตุจาก
บุพกรรมนั้นแล้ว เจ้าสุวัตและนางบัวคำก็ออกไปแสวงหาผลไม้ หัวเผือกมันต่างๆ เพื่ออุปัฏฐากพ่อพระฤาษี
สม่ำเสมอ วันหนึ่งเจ้าสุวัตและนางบัวคำออกไปในป่าและหลงป่า ขณะนั้น (รูปที่ 5 ค และ 5 ง) มีนายพรานชื่อ
พารต เห็นนางปทุมมาไกรสรทิพดวงบัวคำก็บังเกิดกิเลสสินหา วางแผนฆ่าเจ้าสุวัตเพื่อชิงเอานาง พารตพราน
จึงใช้ปืนธนูพาดำไม้ที่ขุบยาพิษยิงถูกเจ้าสุวัตล้มลงจนสิ้นใจในที่สุด

ฉบับคราวธรรมกล่าวว่ นางปทุมมาไกรสรทิพดวงบัวคำ ร้องให้คร่ำครวญจนสลบไปทำให้เทวดา
ทั้งหลายต้องมาเป่าให้นางฟื้นคืนมา แต่นางก็ยังคงหมายอุ้มเอาศพเจ้าสุวัตอยู่เช่นเดิม ขณะนั้นพารตพราน
ประสงค์จะเข้าไปอุ้มเอานางปทุมมาไกรสรทิพดวงบัวคำ แต่เมื่อสัมผัสมีอนางก็ร้อนไหม้ประดุจถ่านไฟแดง
พารตพรานจึงนำกิ่งไม้แลเถาวัลย์มาพันรัดมีอนางไว้ พรานป่าก็ชักลากจูงนางเดินทางต่อไป

ล่วงพ้นมา 7 วัน นางปทุมมาไกรสรทิพดวงบัวคำจึงออกอุบายกล่าวกับพารตพรานว่ ตั้งแต่เดินทาง
มานี้ พี่พรานคงนอนแต่บนกิ่งไม้เท่านั้น ยังไม่เคยได้ลงมานอนร่วมกับนางเลย และนางก็ไม่ประสงค์สิ่งใดกับเจ้า
สุวัตแล้ว พรานหลงกลจึงลงมาร่วมนอนด้วยกับนาง เมื่อพรานอยู่ใกล้นางแล้วก็พบว่าร่างกายของนางไม่ร้อน
ไหม้ ดุจถูกถ่านไฟแดงดังเช่นก่อนหน้านี้แล้ว แต่เมื่อพรานนอนสำราญอยู่แล้วและเมื่อสบโอกาสนางปทุมมาไกรสร
ทิพดวงบัวคำจึงนำดาบของพรานมาฟันคอพรานให้สิ้นใจไปในที่สุด นางก็เดินทางต่อไปหมายว่าจะกลับไปหา
ร่างของเจ้าสุวัต ทว่ากลับหลงทางอีกครั้งหนึ่ง (รูปที่ 6 ก , 6 ข และ 6 ค)

ก

ข

ค

ง

รูปที่ 6 จิตรกรรมเล่าเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ ชุดที่ 3

ที่มา : ชาญคณิต อารณ (Arvorn, 2019)

7.6.นารทภาษีชูปชีวิตเจ้าสุวัตร

นารทภาษีไม่เห็นเจ้าสุวัตรและนางปทุมมาไกรสรทิพดวงบัวคำกลับอาศรมดังเช่นเคย ก็คิดออกติดตามทั้งสอง จึงเดินไปตามรอยเท้าเข้าไปในป่าจนถึงที่ไต่ต้นไม้แห่งหนึ่ง เห็นร่างเจ้าสุวัตรนอนตายที่นั่น นารทภาษีจึงอุ้มร่างเจ้าสุวัตร เช็ดรอยเลือดจากนั้นจึงนำน้ำต้นหรือคณโทและยาทิพย์ของตนเข้าชุบชีวิต (รูปที่ 6 ง) ในขณะเดียวกันนั้น พระอินทร์ก็ล่วงรู้และลงมามอบเครื่องทิพย์ให้ประกอบด้วยธนูและดาบสรีกัญไชย ฉบับคร่าวธรรมวัดไทรโหลหิน กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“...ส่วนพระมหาสิริก็เอาน้ำต้นคันทีแลยาทิพแห่งตนเพื่อจักยาสันนั้น ก็ยังเช็ดเลือดพิษติดตนแห่งมหาสัตต์เจ้าอันถูก/ป็นพิษหากกลิ้งกับฝุ่นผงธุลีในที่นั้น ส่วนว่าหินบัณทุกัมพลสิลาบาทอันเป็นทิพพาสสนาแห่งพระยาอินทก็สำแดงร้อนคุด้างแข็ง พระยาอินทก็เล็งลงมาก็หันยังมหาสัตต์เจ้าหากตายอยู่สันนั้น พระยาอินทก็เอาธนู/แลดาบสรีกัญไชยอันประเสริฐแล้วก็มาหาเจ้าสุวัตรยามเมื่อเจ้ารสีหากรดด้วยน้ำมนต์นั้นแล ส่วนว่ามหาสัตต์เจ้าคือว่าเจ้าสุวัตรก็ได้สติใหม่คืนมา...”

(Wohan Chao Suwat, Manuscripts from Wat Lai Hin, Kho Kha district.

PNTMP – LP 012004502, Chankhanit Arvorn, Transliteration)

7.7 เจ้าสุวัตพบนางสมุทรสา

ปัญหาจิตรกรรมส่วนนี้คือ เขียนภาพเจ้าสุวัตคร่อมหญิงที่มีส่วนบนเป็นกายหญิงและส่วนล่างเป็นรูปสัตว์คล้ายจระเข้ แต่ก็อาจตีความได้ว่าเป็นนาค เพราะเหตุการณ์นี้เป็นฉากที่ต่อเนื่องจากเหตุการณ์ที่เจ้าสุวัตได้รับการชุบชีวิตใหม่จากนารถาภิแล้วซึ่งพบทั้งในฉบับคร่าวธรรมและฉบับคร่าวขอ หากแต่ว่าฉบับคร่าวธรรมได้ระบุว่าเป็นนางนาคชื่อว่านาคดี ส่วนฉบับคร่าวขอระบุว่าเป็นนางจระเข้ชื่อว่าสมุทรสา (รูปที่ 7 ก)

ก

ข

ค

ง

รูปที่ 7 จิตรกรรมเล่าเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ ชุดที่ 4

ที่มา : ชาญคณิต อารณ (Arvorn, 2019)

7.8 เจ้าสุวัตพบเหล่านางคนใช้ของนางสุธารักและได้เสพกามคุณกับนางเกศวดี

เจ้าสุวัตได้เดินทางมายังทำน้ำแห่งหนึ่งได้ยินเสียงสนุกสนานของเหล่าสตรีกลุ่มหนึ่งที่กำลังเล่นน้ำอยู่ เหล่านางนั้นมีบุตรของพระเจ้าวิเทหราช และบุตรสาวของกษัตริย์ทั้ง 6 ในหัวเมืองวิเทหราชอีก 6 นาง ทั้ง 7 นางล้วนเป็นหญิงสาวที่พระยายักษ์บิดาของนางสุธารักไปลักเอามา เพื่อมาเป็นเหล่านางพี่เลี้ยงของนางสุธารัก (รูปที่ 7 ข)

จิตรกรรมเขียนให้เห็นบรรดาหญิงงามกำลังเล่นน้ำ มีหญิงที่ไม่สวมเสื้อผ้างำลังสวมกอดกับเจ้าสุวัต ซึ่งหมายถึงเหตุการณ์ตอนที่นางเกศวดีหรือในฉบับคร่าวขอเรียกว่านางสิดีได้พบกับเจ้าสุวัตจนกระทั่งทั้งสองได้ถึงกามคุณต่อกัน และนางเกศวดีได้บอกที่อยู่แห่งมังกัณฐ์ซึ่งอยู่ใกล้ปราสาทของนางสุธารัก

7.9 เจ้าสุวัตพบนางสุธารักและได้เหล่าพี่เลี้ยงทั้ง 7 เป็นภรรยา

นางเกศาวดีได้บอกกล่าวเรื่องราวของเจ้าสุวัตอันเป็นชายรูปงามให้นางสุธารักฟังว่า นางเกศาวดีได้นัดหมายกับเจ้าสุวัตไว้ในคืนนี้ หากนางสุธารักประสงค์ไปดูเจ้าสุวัตก็ให้ตามนางไป เมื่อถึงเวลายามค่ำคืนนางสุธารักได้พบกับเจ้าสุวัตที่ทรงเครื่องขัดตียกษัตริย์อย่างสง่างามก็ทำให้นางสุธารักหลงใหล จนนางสุธารักได้ชักจูงเจ้าสุวัตไปยังปราสาทของนางและได้เสพกามคุณเป็นเวลานานกว่า 7 วันจนนางตั้งครรภ์ในที่สุด (รูปที่ 7 ค และ 7 ง)

จิตรกรรมเขียนภาพเจ้าสุวัตเข้าไปหานางสุธารักยังปราสาท ปราสาทแห่งนี้พระยาักษ์ได้สร้างแยกไว้ต่างหาก ฉบับคราวธรรมได้กล่าวว่าในขณะนั้นนางสุธารักได้มอบนางพี่เลี้ยงทั้ง 7 ถวายให้เป็นชายาเจ้าสุวัต ทั้งนี้ในขณะนั้นเป็นฤดูกาลที่พระยาักษ์จะหลับพักผ่อนก่อนที่จะถึงฤดูกาลออกล่า จิตรกรรมจึงเขียนภาพพระยาักษ์นอนหลับในปราสาทอีกหลังหนึ่ง ฉบับคราวธรรมวัดโหล่หินกล่าวว่า พระยาักษ์จะนอนหลับครั้งละ 3 เดือนแล้วตื่นมา 1 เดือน สลับไปเช่นนี้

7.10 เจ้าสุวัตพบม้ากัณฐัก

พระยาักษ์นำม้ากัณฐักไปใส่กรงเหล็กไว้ในคอกริมปราสาทนางสุธารัก ภายหลังจากที่เสพกามคุณกับนางสุธารักและเหล่านางพี่เลี้ยงของนางสุธารักแล้ว เจ้าสุวัตก็กล่าวกับนางสุธารักว่าจะออกตามหานางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำ ในคืนก่อนรุ่งเช้าตนเองที่เจ้าสุวัตออกไปพบม้าม้ากัณฐัก จากนั้นก็เกิดเหตุการณ์โกลาหลขึ้นเมื่อยักษ์บริวารผู้เฝ้าคอกม้าพบว่าเจ้าสุวัตมานำม้าไป ทำให้เกิดการรบกันระหว่างเจ้าสุวัตกับพระยาักษ์และยักษ์บริวาร (รูปที่ 8 ข)

ก

ข

ค

ง

รูปที่ 8 จิตรกรรมเล่าเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ ชุดที่ 5

ที่มา : ชาญกนิต อารวน (Arvorn, 2019)

ฉบับคร่าวธรรมวัดไหล่หิน กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ว่า

“...มหาสัตว์เจ้าก็เล่าโลมอุ้มกอดเอานางหลับไปแล้วเจ้าก็วางนางเหนื่ออาสนาที่นั่น แล้วก็ทรงยังเครื่องประดับแห่งตนแล้วก็จูบขมนางสุธารัก แล้วก็ออกจากปราสาทเมื่อปัจฉิมยามจักใกล้รุ่ง ก็เข้าไปสู่โรงม้านั่งแล้วเจ้าก็ม้ายังตาแสงเหล็กประตูที่นั่น เข้าถึงม้าแห่งตนสาอาสโส ส่วนว่าม้ามณีกัณฐ์ก็รู้ว่าน้องตนมารอดแล้วก็ถีบตีนดำออกยังเครื่องเหล็กแลเชือกเหล็กเชือกทองหือเป็นพระจวรไปแล้ว เจ้าก็ขึ้นขี่ม้าแห่งตนแล้ว ส่วนว่าแสงพระสุริยะอาทิตยก็รุ่งแจ้งออกมาแล้ว ส่วนว่ายักษ์ทั้งหลายกันเป็นกัมมการหารักษาม้าอยู่ภายนอกโรงม้าเขาก็หันเจ้าสุวัตรเป็นคนมนุสโลกเมืองคนขี่ม้าออกไป เขาก็โชดโกธาผันผาดลุกขึ้นฆ่ายังเจ้าสุวัตรมากนัก...”

(Wohan Chao Suwat, Manuscripts from Wat Lai Hin, Kho Kha district.

PNTMP – LP 012004502, Chankhanit Arvorn, Transliteration)

7.11 เจ้าสุวัตรบกับพระยายักษ์

เมื่อถึงรุ่งเช้าเหตุการณ์โกลาหลก็เกิดขึ้น เหล่ายักษ์บริวารได้รับกับเจ้าสุวัตที่ประทับมังกัณฐ์อยู่ท่ามกลางอากาศ การต่อสู้ครั้งนี้ล่วงเลยเข้าสู่วันที่ 7 การต่อสู้กับพระยายักษ์ยังมีอาจได้ชัยชนะ ขณะเดียวกันนางสุธารักก็ส่งสารเข้าข้างฝ่ายสามี คือเจ้าสุวัต เป็นเหตุให้พระยายักษ์ขับไล่นางสุธารัก ความตอนหนึ่งกล่าวว่า (รูปที่ 8 ก)

“...มึงนี่ก็หากเป็นลูกแห่งกูตั้งอันตา มึงพ้อยบ่นบออย่ากู/มึงจักเอาผัวก็ควรบอกแล แม่ก่อนเมื่อพ่อแลแม่หื้อเอาก็จิงได้เอาเมื่อพ่อแลแม่ว่าบ่ควรเอากีบ่เอา อันนี้มึงมาคบกับด้วยชายโจรผู้ร้ายมาเป็นผัวมึงแล้วบัดนี้ก็มาลักเอาผัวกูไป บัดนี้ก็จักจัดเสนาไปไล่ทวยฆ่าโจรผัวมึงเสียละ...มึงจักไปตายกับโจรผัวมึงก็ไปเทอะ คั้นไปกูจักฆ่ามึงเสียในวันนี้แล พระยายักษ์ก็เกิดโกรธมากนัก นางสุธารักอยู่บ่ได้ก็ร้องไห้เล่าลาหนีเข้าไปสู่ศิริป่าไม้เพื่อจักไปทวยหาพระบาทไธ้ผัวขวัญ...”

(Wohan Chao Suwat, Manuscripts from Wat Lai Hin, Kho Kha district.

PNTMP – LP 012004502, Chankhanit Arvorn, Transliteration)

7.12 นางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำพบนางสุธารัก

ฝ่ายนางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำได้เดินทางจนพลัดหลงไปยังริมท่าน้ำแห่งหนึ่ง ขณะนั้นมีพ่อค้าเรือสำเภามาพบ นางได้ขึ้นเรือเพื่อให้สามารถเดินทางไปตามหาเจ้าสุวัตได้ แต่ขณะนั้นหัวหน้าพ่อค้าเรือสำเภาคิดประสงค์ได้นางเป็นภรรยา แต่ด้วยแรงอธิษฐานทำให้นางหนีลงเรือลำเล็กออกมาได้ เรือได้นำนางไปตามแม่น้ำคงคา ฝ่ายนางสุธารักที่หนีออกจากเมืองมาเป็นเวลา 7 วัน นางสุธารักก็มาถึงริมฝั่งน้ำคงคาเช่นกัน นางสุธารักคิดว่าด้วยผลกรรมนี้นางจึงคิดกระโดดลงน้ำให้ตาย ทว่าเรือของนางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำได้แล่นมาถูกร่างของนางสุธารัก ทั้งสองได้พบกันและสนทนากันจนพบว่า เป็นภรรยาเจ้าสุวัตเช่นกัน (รูปที่ 8 ง)

7.13 นางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำถูกฆาตและนางสุธารักนำบุตรไป

เมื่อเรือลำน้อยได้มาจอดเทียบที่เกาะทรายแห่งหนึ่ง ขณะนั้นนางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำได้ตั้งครุฑครบ 10 เดือนและให้กำเนิดบุตรชาย

“...ประสูติลูกยังพระราชนุตรปุริสสหายผู้ 1 มีลักษณะอันงามเป็นดังคำ มีหูตาอันบัววิสุทธิงามนัก นางก็เอาผ้าผืนขาวพาวบัววิสุทธิหากับตุ้มเอาลูกรัก/แห่งตนหื้อกินนมแล้วนางสุธารักก็รับอุ้มเอาลูกน้อยก็หื้อนอนอยู่ในเรือที่ร่มอันเย็น แล้วนางสุธารักก็ไปแสวงเอาयरากไม้เปลือกไม้ ต้มหื้อนางผู้พี่กินหั้นแล...”

(Wohan Chao Suwat, Manuscripts from Wat Lai Hin, Kho Kha district.

PNTMP – LP 012004502, Chankhanit Arvorn, Transliteration)

นางสุธารักได้ขอปรนนิบัติรับใช้นางปทุมมาไกรสรทิพดวงบัวคำ วันหนึ่งขณะที่นางสุธารักออกไปหา
พืชม่ากอไฟนั้นเอง ขณะยามเที่ยงคืนมีงูมากัดนางปทุมมาไกรสรทิพดวงบัวคำจนถึงแก่ความตาย

“...ยังมีงูทับทวนก่านตัว 1 เถิง/เวลาเที่ยงคืน มันก็มาแสวงสอดหากินริมน้ำ ก็มาฉกตอดยัง
นางปทุมมาไกรสรทิพดวงบัวคำก็สยบท้าวตายไปในที่นั้น ส่วนว่านางสุธารักไปแสวงหา
มาใส่เท้าได้ก็บ่หายเหลือใจ/ใจแห่งนางก็ละนางปทุมมาไกรสรทิพดวงบัวคำอันตายนั้นไว้เกาะ
ทรายที่นั้น แล้วนางก็อุ้มเอางูมากร่น้อยผู้ลูก ก็หนีดำดรอ้นป่าก็มีแล...”

(Wohan Chao Suwat, Manuscripts from Wat Lai Hin, Kho Kha district.

PNTMP – LP 012004502, Chankhanit Arvorn, Transliteration)

จากนั้นนางสุธารักนำทารกออกเดินทางต่อไป (รูปที่ 9 ก)

ก

ข

รูปที่ 9 จิตรกรรมเล่าเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ ชุดที่ 6

ที่มา : ชาญคณิต อารณ (Arvorn, 2019)

7.14 เจ้าสุวัตรพบนางเกียงทองและนางฟองจันทร์

ภายหลังการต่อสู้กับพระยาอภัย ฝ่ายเจ้าสุวัตรซึ่งมีภักธธิดาออกเดินทางตามหานางปทุมมาไกรสรทิพ
ดวงบัวคำ จิตรกรรมเล่าเรื่องที่หลงเหลืออยู่ปรากฏภาพนางกนิรี ซึ่งทำให้ตีความได้ว่าน่าจะหมายถึงนางเกียงทองและ
นางฟองจันทร์ (รูปที่ 9 ข)

8. ข้อค้นพบใหม่จากงานจิตรกรรมและวรรณกรรม

หลักฐานวรรณกรรมเรื่องสุวัตชาดก นอกจากจะพบฉบับโวหารหรือฉบับคร่าวธรรม และฉบับคร่าวขอ
ซึ่งนิยมในวัฒนธรรมล้านนาสมัยจารีตแล้วนั้น ยังพบวรรณกรรมสุวัตชาดก หรือโสวัต นางปทุม ฉบับภาคกลาง

หรือแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเป็นวรรณกรรมที่พบเฉพาะประเภทกลอนสวดไม่พบต้นฉบับที่นิพนธ์ในแบบ
ชาดกตามชนบปัญญชาดกหรือชาดกนอกนิบาตอื่นๆ

โสวัตกลอนสวด สันนิษฐานว่าเป็นที่รับรู้กันมาแล้วในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยา
ตอนปลายมาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ (Sriworaphot, 2005, pp.4-12.) ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้ฉบับที่กรมศิลปากร
ตีพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ.2548 เมื่อเปรียบเทียบโครงสร้างหลักของเรื่องแล้วพบว่า เป็นแบบแผนเดียวกัน
หากแต่แตกต่างกันในด้านอนุภาคและรายละเอียดบางประการ ตัวอย่างเช่น ชื่อบิดาเจ้าสุวัตในฉบับคร่าวธรรม
กับโสวัตกลอนสวดเป็นชื่อเดียวกันคือเจ้าพรหมทัต หากแต่ฉบับกลอนสวดเปลี่ยนชื่อเมืองของพระเจ้าพรหมทัต
เป็นเมืองพรหมกัญ ในฉบับคร่าวธรรมและคร่าวซอยังคงเป็นเมืองพาราณสี เป็นต้น

โสวัตกลอนสวด ฉบับภาคกลาง ได้เพิ่มเติมอนุภาคและรายละเอียดบางประการที่ไม่พบในฉบับคร่าว
ธรรมและคร่าวซอ มีประเด็นสำคัญคือ

- เมื่อโสวัตได้รับการชุบชีวิตจากพระฤาษีแล้ว โสวัตเดินทางออกตามหานางปทุมวดี ได้พบนางเงือก
สาวถูกทำร้ายจนเสียชีวิต(ในส่วนนี้พบเช่นเดียวกันในล้านนา แต่มีเฉพาะฉบับคร่าวซอเท่านั้น) เมื่อโสวัตได้นาง
เงือกเป็นชายาแล้ว ได้ร้องขอให้นางเงือกพาไปส่งยังเมืองยักษ์

- ภายหลังที่โสวัตได้พบนางศุภลักษณ์ที่วิมานของนางเทพธิดาได้เนรมิตไว้ให้นั้น(ในส่วนนี้พบ
เช่นเดียวกันในล้านนา ทั้งฉบับคร่าวธรรมและฉบับคร่าวซอ) ต่อมาโสวัตได้ออกตามหานางประทุมต่อ ระหว่าง
ทางได้พบครุฑจับนาค จึงใช้ธนูยิงให้ครุฑตกใจยอมปล่อยนาค ฝ่ายพญานาคสำนึกในบุญคุณจึงพาไปเมือง
บาดาลและยกธิดานาคให้

นอกจากนั้น หลักฐานงานศิลปกรรมยังพบการเขียนเรื่องโสวัต นางประทุมไว้ในสมุดภาพหนังสือสวด
อาถิฉบับวัดสุวรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี มีอายุแรกสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย , ตู้พระธรรมลายรดน้ำ
สมบัติเดิมของวัดระฆังโฆสิตาราม ธนบุรี ย้ายมาไว้หอพระสมุดวชิรญาณ กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ.2464 มีอายุแรก
สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

8.1 ความสัมพันธ์กับโสวัตกลอนสวด ฉบับภาคกลาง

โวหารเจ้าสุวัตอันเป็นฉบับคร่าวธรรม ไม่ปรากฏเนื้อหาตอนที่นางบัวคำซึ่งชิงช้าร้องเพลงอย่างรื่นรมย์
ระหว่างรอคอยพวงมาลัยไหลทวนน้ำไปเสี่ยงทายหาครุฑตามที่นางได้อธิษฐาน เนื้อหาส่วนนี้พบเฉพาะใน
ฉบับคร่าวซอ ดังตัวอย่างจากคร่าวซอเจ้าสุวัต นางบัวคำ สมบัติของอาจารย์สิงหะ วรรณสัย พบว่ากล่าวถึง
พระนารทฤาษีได้สร้างชิงช้าไว้ให้นางไฉนงเล่นใกล้อาศรม

“...พระป่าไม้	แต่งสร้างปลงปิ่น	เครื่องเล่นทุกอัน	หื้อแก่ลูกเต้า
อาบน้ำขัดสี	บ่หื้อหมองเศร้า	หมดไสงาม	ว่องวิต
เครื่องนุ่งครีวใบ	อันงามเชยงชิด	ผืนแผ่นผ้า	อาภรณ์

เสื่อสาดพร้อมขึ้น	สุดหมอน	ผ้าห่มพินอน	ท่านไ้แบ่งหื้อ
ยอดนารี	แม่คำหนักตื้อ	นางเอาทรง	หมต้อม
ข้าแบ่งจุงจา	หื้อเล่นริมคุ่ม	ใกล้ชอกข้าง	อาราม...”

(Kraw Sho Chao Su Wat and Nang Buo Kham (version Shingka Wannasai),
Chankhanit Arvorn, Transliteration)

เมื่อเปรียบเทียบกับโสวัตกลอนสวดของภาคกลาง ฉบับกรมศิลปากร พบว่ามีเนื้อหากล่าวถึงตอนเจ้าสุวัตหรือโสวัต ออกตามหาเจ้าของพวงมาลัย จนมาพบนางปทุมมาไกรสร ทิพพดวงบัวคำ หรือนางประทุม ซึ่งในขณะนั้นนางกำลังนั่งเล่นชิงช้าและขับร้องเพลงเพลิดเพลินอยู่ใกล้อาศรม ความตอนหนึ่งในโสวัตกลอนสวด ฉบับกรมศิลปากร กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

(196)๑ บัดนั้นจึงนางนาฏ	ค่อยยุรยาตรคลาดคลาไคล
เยื้องกรายค่อยชวยไป	เล่นแต่ใกล้บรรณศาลา
(197)๑นางทิ้งเอาเถาว์ल्ली	มาผูกพันเป็นชิงช้า
นางนาฏงามหยาดฟ้า	เจ้าค่อยช้าค่อยโยนไป
(198)๑ขับร้องทำเพลงเล่น	ลมพัดเย็นสบายใจ
ค่อยโยนค่อยถีบไป	ระรื่นชื่นใจในไพรสนธ์

(Sriworaphot, 2005, pp.49-50.)

อาจสันนิษฐานได้ว่า ภาพตอนนางนางปทุมมาไกรสรทิพพดวงบัวคำเล่นชิงช้า จิตรกรรมวัดช่างฆ้อง เมืองเชียงใหม่ ทำให้เห็นว่าน่าจะสัมพันธ์กับโสวัตกลอนสวดฉบับภาคกลาง โดยมีประเด็นความเป็นไปได้ 2 กรณีคือ กรณีแรกอาจรับอิทธิพลมาจากโสวัตกลอนสวด ฉบับภาคกลางโดยตรง หรือหยิบยืมรูปแบบภาพนางประทุมเล่นชิงช้าซึ่งนิยมในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาใช้ กรณีที่สองอาจมาจากคร่าวขอเจ้าสุวัต นางบัวคำที่ได้ อิทธิพลอนุภาคนางประทุมเล่นชิงช้ามาจากโสวัตกลอนสวดของภาคกลาง (รูปที่ 10)

นางปทุมมาโกรสทิพพดวงบัวคำเล่นชิงช้า จิตรกรรมขอโตวัดช้างเผือก

รูปที่ 10 เปรียบเทียบอิทธิพลวรรณกรรมและศิลปกรรมจากโศวัต
ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตอนนางปทุมมาโกรสทิพพดวงบัวคำเล่นชิงช้า
ที่มา : ภาพลายรดน้ำมาจากชาดกและพุทธประวัติจากตู้ลายรดน้ำ
(Sriworaphot, 2006, p.149, p.152)

8.2 ความสัมพันธ์กับฉบับคร่าวขอ

แม้ว่าเนื้อหาตอนเจ้าสุวัตรกับพระยายักษ์จะปรากฏทั้งในฉบับคร่าวธรรมและฉบับคร่าวขอ แต่แตกต่างกันในรายละเอียด กล่าวคือ ฉบับคร่าวขอกล่าวว่าเจ้าสุวัตรใช้ดาบศรีภักุไชยฟันภูร่างพระยายักษ์เวรามาตีหลายครั้ง แต่ละครึ่งส่วนต่างๆ นั้นก็กลับคืนร่างเดิม และมีการต่อสู้ด้วยเวทมนต์คาถา ท้ายสุดพระยายักษ์ได้แปลงร่างเป็นฤษีผู้เป็นพ่อของนางบัวคำว่าการใช้เครื่องทิพย์และเวทมนต์ต่อสู้กับยักษ์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่สมควรทำ แต่มักก็รู้ได้เตือนให้เจ้าสุวัตรที่นัยยะ หากเป็นสีแดงและไม่มีการกระพริบแสดงว่ายักษ์แปลงกายมา ดังนั้นเจ้าสุวัตรจึงใช้ดาบฟันฤษีทำให้พระยายักษ์เวรามาตีตายในที่สุด (รูปที่ 8 ค) ดังความตอนหนึ่งของคร่าวขอเจ้าสุวัตรกล่าวว่า

“...พระยายักษ์เฒ่า	ข้ากวัดแกว่งซ่อน	สวาธียายหือบบบน	
แต่งหื้อมิดกุ่ม	บ่หื้อหันหน	เป็นฝุ่นเหมยลง	ซุพ่ายมิดกุ่ม
เป็นหมอกเป็นเหมย	เมฆะมาหุ้ม	หนาวเหน็ดเย็น	ฟาดฟัด
เจ้าสวาดอาคม	เป็นลมเป่าพัด	หายเหือดแจ้ง	ยามเดียว
ดังพระยายักษ์	ยัดคอเล็งเหลียว	ผ่อหาทางเที่ยว	เล่นวักพายหน้า

แกลงเพศตน	เป็นคนอยู่ถ้ำ	หื้อเหมือนบิดา	พ่อเลี้ยง
จาคำหวาน	อุบายเพศเพี้ยน	เหมือนพระเจี๋ยเจ้า	เซียงซี
เหมือนพระพ่อเลี้ยง	ดาวบสรสี	เยียะไปด้วยดี	ป๋กลบป๋กลั
จักหื้อกุมมาร	เจ้ามานอบไหว	มันร้องทักกล่าว	ค่างาม
ว่าตนท่านนี้	ทำผิดแผกการ	บ่เล่หับพาน	อันกูสั่งเต้า
ดั่งอันธา	มึงมีใจกำเระร้า	เอาสีปปคุณกู	มารบยักซ์
คุณกองดี	พันกูบรัก	บป็นหื้อ	มึงมา
เจ้าสุวัด	ไดยินคำจา	หวังพระบิดา	รสีปากต่าน
จึงจากับพีม้า	หลายถ้าน	ว่าเสียงปากนั้น	เป็นเสียงพ่อ
			เราเราแล
กันรู้กพีม้า	จึงจักเจียรจา	ว่าพิจรณา	เล็งดูถั่วฉ้วน
น้องชายเหีย	อย่าไปจนจ้วน	หื้อดูถั่วแท	ก่อนเนื้อแพง
คันแมนยักซ์	ตามันเหลือกแข็ง	ริมปากก็แดง	เม่นยักซ์ฉ้วนเจ้า
เจ้าสุวัดกุมมาร	ก่อยผัดผิวยเข้า	หันตามันแดง	เหลือกคัก
ราชบุตร	หล่อดาบพันยักซ์ปู	ดสะบั้นตกดิน	ปางนั้นแล
ยังแต่หัว	ตีนบ่กลับคืน	กุมต่อติด	กันได้
ย่อนพระยายักซ์	หากเข้าใจไป	มันกล่าวคำ	ปมาทะ
ล่ายว่าตัวมัน	เป็นดาบสพ่อพระ	รสีเจี๋ยเจ้า	เซียงซี
กระทำเพศไว้	เหมือนพระรสี	ลวดดบอินทรีย์	ทอดตนค่าง
กองกันตาย	ขวิดขวางไขวขวาง	ปางนั้น	พ่ายคั้นเมื่อ
ฝูงลูกน้อง	มากพวงหลายเหลือ	ฝูงเป็นเชื้อ	เคือบค้ำสักผู้
กองกันตาย	วอดวายลุ่มหลู่	แตกเพพัง	พ่ายค่าน...”

(Wohan Chao Suwat, Manuscripts from Wat Lai Hin, Kho Kha district.

PNTMP – LP 012004502, Chankhanit Arvorn, Transliteration)

9. บทสรุป

ที่มาของสุวัดชาดกยังไม่ชัดเจน แต่จากการศึกษากล่าวได้เพียงว่า อาจพัฒนาขึ้นจากนิทานพื้นบ้าน ผสมผสานกับโครงเรื่องที่มาจากอรรถกถาและปัญญาสาตก ดังเห็นได้จากโครงเรื่องนางเอกสั่งให้เขียนภาพ บรรยายระหว่างนางเอกกับพระเอก เพื่อรอคอยให้พระเอกมาพบภาพเขียน และอนุภาคเรื่องกำเนิดเหนือธรรมชาติ ดังเห็นได้จากการกำเนิดจากดอกบัวของนางเอก

วรรณกรรมโสวัต นางปทุม ที่นิยมในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา น่าจะเป็นที่รับรู้มาแล้วในช่วงวัฒนธรรมอยุธยาตอนปลายลงมา แต่ปัจจุบันพบเพียงต้นฉบับ “โสวัตกลอนสวด” อาจใช้เป็นจุดกำหนดอายุเบื้องต้นของอายุชาดกนอกนิบาตเรื่องนี้ในล้านานว่าน่าจะมีมาก่อนแล้วในอย่างน้อยในช่วงราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 23

เมื่อตรวจสอบความสัมพันธ์กับต้นฉบับคร่าวธรรมโวหารเจ้าสุวัต ฉบับวัดโหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง และคร่าวขอสมบัติของสิ่งชะ วรรณสัย ทำให้เห็นว่าฉบับคร่าวขอมีโครงสร้างจากคร่าวธรรมไปปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมอนุภาคบางประการ คร่าวขอเจ้าสุวัตจึงอาจเขียนขึ้นหลังพุทธศตวรรษที่ 24 ลงมาแล้ว ทั้งนี้ อาจสะท้อนให้เห็นว่าความนิยมในการฟังเทศน์เรื่องโสวัตในแบบคร่าวธรรมนี้ได้เคลื่อนย้ายจากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของวัดหรือสงฆ์ ไปสู่การอ่านคร่าว – เล่าคร่าว – ฟังคร่าว โดยฆราวาสตามพื้นที่ต่างๆ มากขึ้น และเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ภาพจิตรกรรมขึ้นเพื่อสื่อความหมายของเรื่องราวเหล่านี้ (ดังเช่นที่นิยมเขียนภาพนิบาตชาดกหรือเวสสันดรชาดกพร้อมกับพุทธประวัติไว้)

หลักฐานจิตรกรรมเล่าเรื่องสุวัตชาดก ในหอไตรวัดช้างฆ้อง อำเภอเมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่ อายุงานแรกสร้างเมื่อราว พ.ศ.2446 อนุรักษ์การสร้างโดยจินบุญยืนและนางบัวคำ ทำให้เห็นว่าช่างเขียนภาพได้ผสมผสานจุดเด่นของเรื่องทั้งจากวรรณกรรมเจ้าสุวัตชาดกหรือฉบับคร่าวธรรม ร่วมกับบางเหตุการณ์ที่พบเฉพาะฉบับคร่าวขอ เห็นได้อย่างชัดเจนจากตอนเจ้าสุวัตรบกับพระยายักษ์ นอกจากนั้น ช่างเขียนยังนำภาพบางเหตุการณ์มาจากโสวัต นางปทุม จากกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อันเห็นได้ชัดเจนจากตอนนางบัวคำ นั่งชิงช้ารอพวงมาลัยไปเสี่ยงทาย ซึ่งพบเฉพาะในวรรณกรรมและศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายถึงต้นรัตนโกสินทร์ เท่านั้น

อนึ่ง มีความเป็นไปได้ที่ผู้อนุรักษ์จงใจกำหนดเรื่องนี้ เพื่อให้พ้องกับคำว่า “นางบัวคำ” อันเป็นชื่อภรรยาของจินบุญยืน

หลักฐานงานจิตรกรรมแห่งนี้ ยังสัมพันธ์กับปรากฏการณ์การนำชาดกนอกนิบาตมาสร้างสรรค์เป็นงานจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งนิยมมากในช่วงครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 25 อาทิ วัดหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน เขียนเรื่องจันทมาตชาดก, วัดสบลี อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง เขียนเรื่องบัวระวงค์หงส์อามาตย์ เป็นต้น เป็นการย้ำให้เห็นว่า “ชาดกนอกนิบาตนอก” นอกจากจะได้รับการประดิษฐ์ขึ้นเป็นสำนวนคร่าวขอในระยะเวลาไม่ห่างกันมากนัก ยังถูกนำมาสื่อสารเพื่อสร้างความจริงเชิงอุดมคติขึ้นในรูปแบบจิตรกรรมอีกด้วย

10. กิตติกรรมประกาศ

ขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนทุนวิจัยเรื่อง “ชาดกนอกนิบาตในล้านนา : การศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะ” ภายใต้โครงการวิจัยมุ่งเป้าฯ กลุ่มมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2561

ขอขอบคุณนางสาวทิพวรรณ เทพวงศ์ และเด็กหญิงผอศ อารณ ที่อุทิศเวลาอันมีค่าให้กับผู้เขียนได้ค้นคว้า

เชิงอรรถ

¹ บทความนี้เรียบเรียงขึ้นจากงานวิจัยเรื่อง “ชาดกนอกนิบาตในล้านนา : การศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะ” ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ประจำปีงบประมาณ 2561

เอกสารอ้างอิง

- Arvorn, C. (2019). *Jataka Outside Nibat in Lanna: A study in art history*. Bangkok: Thailand Sciences Research and Innovation. (in Thai)
- Boonkachorn, T. (2004). *Klon Suad in central Thailand region: An analytical study of a didactic poem*. Bangkok: Institutes of Thai study, Chulalongkorn University. (in Thai)
- Kraw Sho Chao Su Wat and Nang Buo Kham (version Shingha Wannasai). (2019). Retrieved from <http://lannamanuscripts.net> (in Thai)
- Laowsunthorn, N. (2015). *Panyasa Jataka: Provenance and signification of Thai poetry*. (2nd ed). Bangkok: Lai Kham. (in Thai)
- Na Nakorn, P. (1997). Some observation on Lanna buddhist literature. In P. Kruathai (Ed.), *Lanna Buddhist Literature* (pp.24-29). Chiang Mai: Suriwong Book Center. (in Thai)
- Punjaburi, N. (2019). An analysis of synonymous compounds appeared in Khaosaw, Phra Aphaimani and Srisuwan. Chiang Mai: Faculty of Humanity and Social Sciences, Chiang Mai Rajabhat University. (in Thai)
- Rungruangsri, U. (2003). *Lanna literature*. (2nd Ed). Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF). (in Thai)
- Sawaddipong, C. (1974). *The lyrical poem on Chao Suwat and Nang Buakham*. Master's thesis, Chulalongkorn University, Bangkok. (in Thai)
- Seansa, P. (2017). The migratory of Chiang Sean. *Khuangpaya: The Journal of Thai Lanna Wisdom*, 13, pp.8-67. (in Thai)
- Sriworaphot, B. (Editor). (2005). *Sawat Klon Suad (A didactic poem)*. Bangkok: Fine Arts Department. (in Thai)
- Sriworaphot, B. (Editor). (2006). *Jataka and scenes of the life of the Buddha from lacquer cabinet*. Bangkok: Fine Arts Department. (in Thai)
- Wannakit, N. (2012). Motifs of supernatural birth in Jataka, Thai myths and folktales. *Manutsayasat Wichakan Journal*, 26(2), pp.60-86. (in Thai)
- Wohan Chao Suwat, Manuscripts from Wat Lai Hin, Kho Kha district. PNTMP – LP 012004502. Retrieved from <http://lannamanuscripts.net> (in Thai)